

Nationale Landschappen: een gezonde ontwikkeling

Hans Leneman

In de literatuur is 15 jaar geleden het begrip ‘therapeutic landscapes’ geïntroduceerd door Geslerⁱ. Landschap wordt via dit begrip in verband gebracht met gezondheid, met behandeling, met genezing. We kunnen hierbij bijvoorbeeld denken aan natuurlijke landschappen zoals ‘echte’ wildernis. Ook plaatsen met een geneeskrachtige werking, zoals spa’s en kuuroorden vallen onder dit begrip. Gesler breidt ‘therapeutic landscapes’ daarnaast uit met begrippen uit de culturele geografie, zoals gevoel en symboliek voor plaats. De verbinding met de medische geografie betekende een stimulans voor onderzoek naar de verbanden tussen gezondheid, identiteit en plaatsⁱⁱ. Daarnaast wordt ‘therapeutic landscapes’ in een overdrachtelijke zin gebruikt, voor het ontwerpen van ziekenhuizenⁱⁱⁱ of voor beschrijven van het systeem van de gezondheidszorg in een land^{iv}.

In Nederland is het nog niet gewoon gezondheid aan landschap te koppelen. Maar we kunnen wel een poging wagen. Wat kan ‘therapeutic landscapes’ betekenen voor onze Nationale Landschappen, als meest in het oog springende vorm van Nederlands Landschapsbeleid? Dit verhaal laat hierover enkele observaties de revue passeren.

De traditioneel geografische definitie van landschap, de combinatie van fysieke omgeving en menselijk ingrijpen^v vormt hiervoor ons uitgangspunt. Dit uitgangspunt vinden we bijvoorbeeld terug in de kernkwaliteiten, waarmee de twintig Nationale Landschappen in de Nota Ruimte^{vi} zijn beschreven. De kernkwaliteiten hebben een sterke fysieke insteek, en benadrukken tevens de ‘hand van de mens’, zoals deze beschrijving van het Nationaal Landschap de Achterhoek illustreert: *De Achterhoek kenmerkt zich door Kleinschalige Openheid, Groene Karakter en Microreliëf door essen en ‘eenmansessen’*. De uitbreiding van Gesler met de begrippen uit de culturele geografie laten we hier even achterwege.

Zoals al opgemerkt, in ons land is het nog niet gewoon gezondheid met landschap te verbinden. Ons landschap wordt vooral als decor beschouwd, en in veel mindere mate

1 als een levensbehoefte^{vii}. Functionele relaties met het landschap en sociale omgeving
2 waarin men verkeert zijn belangrijke factoren, die onze mening bepalen. Agrariërs
3 kijken met andere ogen naar het landschap dan natuurbeschermers of recreanten. In
4 onderzoek naar waardering van natuur en landschap vanuit verschillende
5 perspectieven speelt gezondheid geen rol^{viii}, hoewel het in beleidskringen wel naar
6 voren wordt gebracht^{ix}.

7

8 Zoals gezegd, we associëren ons landschap en onze Nationale Landschappen niet met
9 gezondheid. Wel kennen we waarde toe aan ons landschap voor de natuur en voor het
10 behoud van ons cultureel erfgoed en die waarde komt in de kernkwaliteiten tot uiting.
11 Daarentegen staat de sociale rol die ons landschap speelt veel minder op de
12 voorgrond, zeker beleidsmatig. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een inventarisatie voor een
13 Drentse plattelandsgemeente van landelijke en Europese gelden voor de vernieuwing
14 van sociale voorzieningen^x. De gemeente moet in ieder geval zelf over de brug komen
15 en daarnaast noemt het onderzoek ‘nieuwe’ partners, zoals woningbouwcorporaties en
16 zorgverleners als potentiële financiers.

17

18 We staan misschien minder snel stil bij een mogelijk effect van ons landschap op onze
19 gezondheid, toch heeft het onderwerp in brede zin de laatste jaren heeft wel meer
20 aandacht gekregen. Met ‘in brede zin’ bedoelen we een ruime definitie van natuur,
21 waarin ook landschap een plaats heeft. Van der Berg en Van der Berg^{xi} (2001) hebben
22 met hun essay dit onderwerp nadrukkelijk in het voerlicht geplaatst. De Raad voor het
23 Milieu en Natuuronderzoek (RMNO) en de Gezondheidsraad concludeerden in 2004
24 dat vervolgonderzoek naar de invloed van natuur op gezondheid zeker op zijn plaats is
25 om aanwijzingen over deze invloed nader te kunnen onderbouwen^{xii}. Gezien de ruime
26 definitie van natuur in dit onderzoek (o.a. *landbouwnatuur*; een primair agrarisch
27 landschap met stukjes natuur die ontzien worden; *traditionele boerennatuur*: natuur in
28 een kleinschalig cultuurlandschap met een hoge biodiversiteit dat mede uit historische
29 overwegingen in stand wordt gehouden) kan deze conclusie zeker ook voor een deel
30 van onze 20 Nationale Landschappen worden getrokken. Bovendien blijkt dat het
31 concept landschap dichterbij onze belevingswereld staat dan het meer abstracte
32 begrip natuur^{xiii}.

33

1 In ons land vinden we wel onderdelen van het concept van de ‘therapeutic landscapes’
2 terug. Het al genoemde rapport van de RMNO en de Gezondheidsraad spreekt onder
3 meer van tuintherapieën voor psychiatrische patiënten in ons land, van helende tuinen
4 voor patiënten en voor bezoekers van ziekenhuizen, en noemt ook de zorglandbouw.
5 Op dit moment zijn er om en nabij de 600 zorgboerderijen in ons land; zij kunnen ook
6 onder dit concept worden geschaard, al is wel het verband met landschap (omgeving)
7 minder duidelijk; de nadruk ligt meer op praktische werkzaamheden met planten en
8 dieren^{xiv}. Verder bieden verzorgingstehuizen steeds vaker groene activiteiten voor hun
9 bewoners aan^{xv}, al vinden die waarschijnlijk vooral in de stad plaats. Vergelijkbare
10 ontwikkelingen vinden we in andere landen. Engeland kent ongeveer 800 ‘Health
11 Gardens’^{xvi} en men besteedt daar aandacht aan de effecten van tuinieren op het
12 welzijn van ouderen^{xvii}.

13

14 Het welzijn van ouderen brengt ons bij een actueel thema: de vergrijzing. Wat gaat de
15 vergrijzing ons brengen? Dit zal de komende jaren ongetwijfeld leiden tot meer
16 aandacht voor de persoonlijke gezondheid^{xviii}. Recent onderzoek van het Sociaal en
17 Cultureel Panbureau laat zien dat plattelanders gezonder zijn dan stedelingen^{xix}.
18 Hoewel de verklaring hiervan nog niet sluitend is, (de auteurs pleiten voor meer
19 onderzoek) is het verschil tussen stad en platteland al jarenlang significant. De vraag
20 naar recreatieve activiteiten, gezond voor lijf en leden zal daarom toenemen, ook in
21 Nationale Landschappen. Ook kan worden gedacht aan nieuwe mogelijkheden voor
22 recreatie, zoals aangepaste vakanties^{xx}.

23

24 Ons platteland levert naast bewegingsruimte ook zingeving^{xxi}. We verlaten daarmee
25 even de traditionele definitie van landschap, om een goede reden. De verwachting is
26 dat in 2020 psychische ziekten (zoals een depressie) de grootste volksziekten in de
27 Westerse wereld zullen zijn. Naast recreatie heeft het platteland de mogelijkheid hier
28 iets aan de oplossing van toekomstige maatschappelijke problemen bij te dragen. De
29 twintig Nationale Landschappen kunnen ook aan de psychische gezondheid hun
30 bijdrage leveren.

31

32 Verkeren op het platteland is niet alleen gezonder, maar biedt ook mogelijkheden
33 helend op te treden voor mensen uit de stad, met als het voorbeeld de zorgboerderij.
34 De inschatting is dat deze activiteit in de toekomst vele malen belangrijker zal

1 worden. Vooral de ontwikkelingen in de zorgsector zullen de toekomst van deze tak
2 van verbreding van de landbouw bepalen^{xxii}, en het aansluiten bij de vraag uit de
3 zorgsector, zoals uitgangspunt in het onderzoek van het Innovatienetwerk^{xxiii}. Nu al
4 stichten zorgaanbieders hun eigen ‘zorgboerderij’, zonder dat daar voedselproductie
5 centraal staat. Dit is min of meer analoog aan de genoemde ‘Health Gardens’, waar
6 het welzijn van de ouderen, en niet de productie van planten of dieren (lees: voedsel)
7 centraal staat.

8

9 Als we ervan uitgaan dat de Nationale Landschappen de plaatsen zijn waar de
10 landschappelijke kwaliteiten de komende periode het meest zullen worden benadrukt,
11 dan liggen er met het begrip ‘therapeutic landscapes’ in het achterhoofd zeker
12 mogelijkheden. Gezien de aanwijzingen voor een verband tussen natuur (landschap)
13 en gezondheid zouden Nationale Landschappen initiatieven kunnen ontplooiën
14 richting de zorgverzekeraars. Het mes kan hierbij aan twee kanten snijden: meer
15 potentiële financiën ten behoeve van Nationaal Landschap en meer opties voor de
16 verzekeraar om de gezondheid van haar klanten op peil te houden of zelfs te
17 verbeteren. Denk bijvoorbeeld eens aan ‘Gezondheidsrecreatie’^{xxiv}, een thema waarop
18 Nationale Landschappen zich zouden kunnen profileren, als aanvulling op hun
19 sportieve recreatiemogelijkheden, oftewel de ‘Amstel Gold Race’ (een jaarlijkse
20 sportieve wielervedstetocht in het Limburgse Heuvelland) versus de ‘Achmea
21 Health Tour’. En zo zijn er vast vele mogelijkheden te bedenken.

22

23 Ook het concept van de zorgboerderijen geeft mogelijkheden voor Nationale
24 Landschappen. Dat concept kan voor Nationale Landschappen worden aangepast; we
25 zouden het ‘landschapszorgcomplexen’ kunnen noemen. Centraal staat hierbij dan
26 zorg voor het Nationaal Landschap, en voor de patiënt. Boerderijen kunnen van een
27 dergelijk complex deel uitmaken, maar ook andere beheerders van het landschap
28 zouden het kunnen organiseren, met financiële ondersteuning van zorgverzekeraars.

29

30 Ongetwijfeld zijn er nog meer invullingen te geven die te verbinden zijn met het
31 begrip ‘therapeutic landscapes’. We hebben het niet gehad over kuren in Zuid-
32 Limburg of gezond eten in het Groene Hart. Belangrijker is dat Nationale
33 Landschappen naast landschappelijke en cultuurhistorisch waarde ook een sociale
34 waarde in ons land kunnen krijgen. Die sociale waarde kan ontleend worden aan de

- 1 potentiële bijdrage aan een gezond Nederland. Om in Nota Ruimte termen te blijven:
- 2 Nationale Landschappen: ruimte voor gezonde ontwikkeling!

ⁱ Gesler, W.M. 1991. The cultural geography of health care. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

ⁱⁱ Wilson, K., 2001. Therapeutic landscapes: the dynamic between place and wellness (Book review). *Health & Place* 7, 345-348.

ⁱⁱⁱ Gesler, W.M., Bell, M. Curtis, S., Hubbard, P. Francis, S. 2004. Therapy by design: evaluating the UK hospital building program. *Health & Place* 10, 117-128.

^{iv} Kearns, R.A. en Collins, D.C.A., 2000. New Zealand children's health camps: therapeutic landscapes meet the contract state. *Social Science & Medicine* 51, 1047-1059

^v Gesler, W.M. 1992. *Soc. Sci. Med.* (34), 735-746.

^{vi} VROM, 2006. Nota Ruimte- Ruimte voor ontwikkeling.

^{vii} Buijs, A.E., Pedrolì, B. en Y. Luginbuhl, 2006. From hiking through farmland to farming in a leisure landscape: changing social perceptions of the European landscape. *Landscape Ecology* 21, 375-389.

^{viii} Van der Windt, H.J., J.A.A. Swart en J. Keulartz, 2006. Nature and landscape planning : exploring the dynamics of valuation, the case of the Netherlands. *Landscape and Urban Planning*, in press.

^{ix} LNV, 2006. Natuur en landschap op waarde geschat

^x Van der Kooy, van der Meulen en Engbersen, 2005. Wie helpt het Zuiderveld? Landelijke en Europese regelingen voor de modernisering van de sociale infrastructuur op het Drentse platteland NIZW, Utrecht

^{xi} A. van der Berg en M van der Berg, 2001. Van Buiten wordt je beter. Bijlage bij Alterra jaarboek 2001.

^{xii} RMNO en Gezondheidsraad, 2004. Natuur en gezondheid – invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden

^{xiii} Buijs, A.E., Pedrolì, B. en Y. Luginbuhl, 2006. From hiking through farmland to farming in a leisure landscape: changing social perceptions of the European landscape. *Landscape Ecology* 21, 375-389.

^{xiv} J. Hassink en E. Oomen, 2004. Zorglandbouw heeft toekomst – toenemende erkenning voor de waarde van het werken met planten en dieren. *Ekoland* 7/8 20-22.

^{xv} Andreoli, P.J.H. Senioren actief in groenkamers. Amsterdam, Woonzorg Nederland, 2003.

^{xvi} Therapeutische natuur in opkomst. *WB Weekblad voor Wageningen UR*, 17 maart 2005.

^{xvii} Milligan, C. Gatrell, A. en Bingley, A. 2004. 'Cultivating Health': therapeutic landscape and older people in northern England. *Social Science & Medicine* 58, 1781-1793.

^{xviii} Van der Ziel, T. 2006. Leven zonder drukte- wat stedelingen waarderen in het platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

^{xix} Steenbekkers, A., C. Simon en V. Veldheer, 2006. Thuis op het Platteland – de leefsituatie van platteland en stad vergeleken. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

^{xx} G. Welt en R.J. Renes, 2005. Veel tijd, nooit weg: Een onderzoek naar aangepaste vakanties. Rapportnummer 216, Wetenschapswinkel, Wageningen

^{xxi} Van der Ziel, T. 2006. Leven zonder drukte- wat stedelingen waarderen in het platteland. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

^{xxii} Schoorlemmer, H.B., Munneke, F.J. en M.J.E. Braker, 2006. Verbreding onder de loep-potenties van multifunctionele landbouw. PPO 357 Praktijkonderzoek plant en omgeving., Lelystad.

^{xxiii} Oomen, E. (red), 2002. Zorg en landbouw, op weg naar verbindingslandbouw. Den Haag, Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Rapportnr 02.3.028

^{xxiv} Gevonden op http://www.delta-wateren.nl/nieuws_archief.php3?nieuwsid=172